

Araştırma Makalesi <https://doi.org/10.46868/atdd.37> *Original Article*

Sovyet Devri Azerbaycan Şiirinin Vatansever Şairi: “Mikayıl Müşfiq”

Aysu Keskin *

ORCID: 0000-0003-0118-9282

Öz

Mikayıl Müşfiq, Sovyet Rusya hâkimiyetine giren Azerbaycan'ın ilk zamanlarında şiirleriyle ünlenmiş vatansever şairler arasındadır. 20. yüzyıl çağdaş Azerbaycan şiirini inşa edenlerin yanında yer almıştır. Hemen her konuda şiir vücuda getirmeyi ve kabiliyetiyle geniş kitleleri etkilemeyi başarmış bir sanatçdır. Nesiller, onun şiirlerini ezbere okumaktadır. Kısa süreli ömrüne uzun soluklu hatta ölümsüz ve asla unutulmayacak eserler sığdırmıştır. Şairin sanatını “*anne, vatan, hayat, insan, çocuk, doğa, gelişme, ilerleme, güzellik, sevgi*” temaları oluşturmaktadır. Bu makalede ise Müşfiq'in kendisini erken yaşta evvela zindanların karanlık hücrelerine, ardından da cellâtların acımasız ellerine düşüren “*vatan*” temalı şiirleri esas alınarak “*vatansever şair*” yönüne odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mikayıl Müşfiq, Sovyet devri, Azerbaycan şiiri, vatansever şairler, vatan şiirleri.

Gönderme Tarihi: 30/07/2020

Kabul Tarihi:29/11/2020

*Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye, keskinaysukaysu@gmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

KESKİN, A., Sovyet Devri Azerbaycan Şiirinin Vatansever Şairi: ‘Mikayıl Müşfiq’ Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C. 7, S. 4., 2020, s.2594-2607.

The Patriotic Poet of The Soviet Era Azerbaijan ‘Mikayıl Müşfiq’

Aysu Keskin *

ORCID: 0000-0003-0118-9282

Abstract

Mikayıl Müşfiq is among the patriotic poets who were famous for their poetry in the early days of Azerbaijan, which was under Soviet rule. He took place with the builders of 20th century Azerbaijan poetry. He is an artist who has written poetry in almost every subject and has succeeded in influencing wide masses with his talent. Generations, recite his poems by heart. He has fitted, long-lived, even immortal and never forgotten pieces of art into his short life. The poet’s art is formed by “Mother, motherland, life, human, child, nature, development, progress, beauty, love” themes. It has been focused on the “patriotic poet” aspect of Müşfiq’s “homeland” based poems which depressed him into the dark cells of the dungeons at an early age and then to the cruel hands of executioners.

Keywords: Mikayıl Müşfiq, Soviet Era Azerbaijan poetry, patriotic poets, homeland poems.

Received Date: 30/07/2020

Accepted Date: 29/11/2020

*Graduate student, Istanbul Aydın University, Graduate School of Education, Department of Turkish language and literature, Istanbul, Turkey, keskinaysukaysu@gmail.com

You can refer to this article as follows:

KESKİN, A., ‘ The Patriotic Poet of The Soviet Era Azerbaijan ‘Mikayıl Müşfiq’, *Academic Journal of History and Idea*, , C. 7, S. 4., 2020, p.2594-2607.

Микаил Мушфиг, поэт-патриот Советской эпохи поэзии Азербайджана

Резюме

Микаил Мушфиг является одним из поэтов-патриотов, которые стали известны своими стихами на начальном развитии Азербайджанской ССР. Он из числа тех, кто образовал современную азербайджанскую поэзию 20-го века. Писатель, обладающий талантом сочинять стихи на любые темы и влиять этим на большое количество людей. Целые поколения читают его стихи наизусть. В свою недолгую жизнь ему удалось вместить бессмертные и никогда не забываемые произведения. Искусство поэта формирует такие темы, как «Мать, Родина, жизнь, человек, ребенок, природа, развитие, прогресс, красота, любовь». Эта статья сосредотачивается на аспекте «поэта-патриота», основанном на стихах на тему «Родины», которые сначала привели его в темные камеры подземелий, а затем в жестокие руки мучителей.

Ключевые слова: Микаил Мушфиг, Советская эпоха, Азербайджанская поэзия, поэты – патриоты, патриотические стихи

Получено: 30/07/2020

Принято: 29/11/2020

Giriş

Mikayıl Müşfiq, “Şair ve Vətəndaş” şiirinin üç dizesinde kendini böyle tanıtmıştır:

Mən çıxdım ziyalı bir ailədən,

Xəyalımda millət,

Ruhumda vətən...¹

Müşfiq; Azərbaycan'ın siyasi karışıklıklarla çalkalandığı 1908 senesinde, Bakü şəhərində dünyaya gəlmişdir. Doğduğu ve ömrünü sürdüğü bu şehirde cereyan eden toplumsal hadiseler, sanatının şekillenmesinde de mühim bir rol üstlenmiştir. Sanatçının yaşadığı devir, Azərbaycan'da komünist dayatmanın insanların üzerine kâbus gibi çöktüğü devre tesadüf etmiştir. Sanatçı, 1918'deki kuruluşunun iki yıl sonrasında istiklalini yitirerek Sovyet Rusya hâkimiyetine giren Azərbaycan'ın ilk zamanlarında şiirleriyle ünlenmiş vatansever şairler arasındadır. Şöhreti; memleketinin sınırlarını aşmış, öteki Türk yurtlarına dek uzanmıştır. 20. yüzyıl çağdaş Azərbaycan şiirini inşa eden Səməd Vurğun ve Resul Rıza'nın yanında yer almıştır.

Bütün millî ve dinî değerlere karşı insafsızca savaş açan yönetime boyun eğmeyince “zararlı” etiketiyle fişlenmiş, ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir. Lakin sanatçının kızıl kıyım kurbanlarından biri olmasına yol açanlar, ayrıca arkasından oyunlar oynayanlardır.

Müşfiq'in arkasından oyunlar oynayanların sayısı sandığından fazlaydı. Niyetlerini bilmediği, tahmin etmediği ihbarcıları vardı. Hürmet edip güvendiği kişiler buldukları her fırsatta ona suç yüklemek, leke sürmek için yazılı veya sözlü açıklamalarda bulunurlardı. Şaire bunları yapanlar ya yoğun baskıya maruz kalmış, ya zalim rejimin zalim yöneticilerine yaranmaya çalışmış ya da onun şairlik kudretini ve kendilerinden daha çok ünlenmesini sindiremeyip içlerinde büyüttükleri kıskançlık batağına batmışlardır.

Hürmet edip güvendiği kişiler onun hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

¹ Gülhüseyn Hüseynoğlu, *Mikayıl Müşfiq Seçilmiş Əsərləri*, Şərq-Qərb Nəşriyyatı, 2004, Bakı, s. 134.

...*Ben Müşfiq'i faşist ruhlu bir adam olarak tanırım.*

...*Müşfiq katı milliyetçi, Əhməd Cavad'ın devamcısıdır.*

...*M. Ələkbərli, Müşfiq'in milli səpmələrindən diqqəti uzaklaşdı...*

Müşfiq qarşı-devrimci bir şairdir...²

Henüz altı aylıq annesini kaybedən, ögretmen kimliyiylə çocukların eğitilmesine önəm verən şairin sanatını “anne, vatan, hayat, insan, çocuk, doğa, ilerleme, gelişme, güzellik, sevgi” temaları oluşturmaktadır. Bu makalede ise Müşfiq'in kendisini erken yaşta evvela zindanların karanlık hücrelerine, ardından da cellâtların acımasız ellerine düşüren “vatan” temalı şiirleri esas alınarak “vatansever şair” yönüne odaklanılacaktır.

Sovyet Devri Azərbaycan Şiirinde Şair Mikayıl Müşfiq ve Vatanseverliđi

Mikayıl Müşfiq; vatanını, halkını, milletini, toprağını seven ve sadakatini gösteren bir şairdi. O bir Türk'tü, Türkçüydü. Çektiđi sıkıntılara, acılara, psikolojik zorluklara rağmen inandığı değerlerden vazgeçmemişti. Halkı ile ağlamış, halkı ile gülmüş; vatani için yaşamış, vatani için ölmüşü.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Kızıl Ordu'nun ele geçirmesiyle dağıtılıp bu defa Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla yeniden Rus sömürgesi yapılması, elbette Müşfiq'in de ruhunda derin yaralar açmıştı. Düşman başkası değildi, sadece maskesi değişmişti. Millet, din gibi unsurları bünyesinden kusan beynelmilel hareketlere dayalı enternasyonal sosyalizmin hız ve güç kazandığı o fırtınalı zamanların kendisinde yarattığı sancıları “Dağlar Faciəsi” şiirinde iki mısra ile şöyle özetlemişti:

*‘Millət getdi əldən, din getdi əldən,
Hər gələn dəm vurur beynəlmilədən.’³*

1930'lu yıllarda artık politik zorbalık oturmuştur. Komünizmin yeni yeni yerleşmeye başladığı senelerde esen hürriyet rüzgârları kaybolmuştur. Stalin ile beraber yerli ve millî değerlere ağır darbeler indirilmiştir. Milliyetçilik, vatanseverlik benzeri duyguların dışarı vurulması Stalin diktatörlüğü aracılığıyla idama kadar varan gaddar yöntemlerle engellenmiştir.

² Gülhüseyn Hüseynoğlu, *Mikayıl Müşfiq*, İşiq Nəşriyyatı, 1999, Bakı, s. 6.

³ Gülhüseyn Hüseynoğlu, *Mikayıl Müşfiq Seçilmiş Əsərləri*, Avrasiya Press Nəşriyyatı, 2008, Bakı, s. 123.

“1920’de Azerbaycan Cumhuriyeti’nin yıkılışından sonra edebiyat, Sovyet ideolojisinin emri altına sokulmuştur. Klasik edebiyatla birlikte yüzyılın başından beri eserler veren millî edebiyat reddedilmiş, eski kitaplar yakılmış, şair ve yazarlara Sovyet sistemine methiyeler yazmaları emredilmiştir.”⁴

Azerbaycan’ın Bolşeviklerce yönetilmesini izleyen devirde “eski ile mücadele” sloganı altında bundan önceki devirlerde yaşamış görkemli şairler, muhtelif bahanelerle inkâr edilmeye başlanmıştır. Bu inkârdan nasibini alan görkemli şairlerden biri de Azerbaycan Türkçesinin ve şiirinin gelişip bilinmesinde ehemmiyetli pay sahibi Fuzûlî olmuştur. Mikayıl Müşfiq, Fuzûlî’yi inkâr ederek sözde şiire yenilik getirmekle kendilerini övenlerin şu dizeleriyle karşılarında durmuştur:

“Yazalım, özümüzü öyməyəlim

Füzuliyə dəyməyəlim.”⁵

Devamında Fuzûlî’nin asrının yukarılarına çıktığından, dâhi sanatkârın dehasının Bağdat’ın ufuklarına sığmadığından söz etmiştir:

“Füzuli yüksəldi əsrinin fəvqünə,

Sığmadı dəhası Bağdadın üfûqünə”⁶

“Demir Perde”nin örttüğü dehşet ve vahşet ortamına seyirci kalamayanlardan Müşfiq, düzenin bu kaygı verici gidişatından duyduğu rahatsızlığı, kızgınlığı eserlerinde aşikâr etmiştir. Asimile edilmeyi, ferdi olduğu Azerbaycan toplumuna özgü kültürel öğelerin bir bir silinmesini sineye çekmemiştir.

Azerbaycan’ın millî müzik aletlerinden tarın dönemin Maarif Müdürü Mustafa Guliyev’in emriyle konservatuvarda dersinin verilmesi yasaklandığında, “İnqılab və Mədəniyyət” dergisinin “Tar Konservatuvardan Çıkarıldı” başlıklı haberinde Azerbaycan Devlet Konservatuarı’nı kuvvetlendirmek maksadıyla A. X. M. K. tarafından birçok karar kabul edildiği ve bu kararlara göre mecburi ders kursu olan tarın öğretilmesinin konservatuarın bütün derecelerinde ders planlarından çıkarıldığı

4 Şuayip Karakaş, “20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 5, Güz: 279-317, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 292.

5 G. Hüseynoğlu, a.g.e., s. 7.

6 G. Hüseynoğlu, a.g.e., s. 8.

yazdığında Süleyman Rüstəm tara karşı çıktığını “Tar Səsə Qoyulur” şiirinde ilan edip sert bir üslupla çalmamasını söylerken:

“Kəs səsini, ötmə dedim, ötmə dedim, ötmə tar!

İstəməyir proletar səndə çalınsın qatar.

Qaldıraraq qabar çalmış əlindəki çəkici

Çəlik zindanlara vuran meşin döşlüklü işçi

Deyir: “Yetər yetim segah, yetər qatar, şikəstə,

Çünki deyil bizim həyat, mühit yetim və xəstə.”

İstəməyir səni bizim yeni həyat, dinlə tar.

Get şahların, get xanların məzarında inlə tar...

Sən bizimlə ötəməzsən, bəlli bizdən deyilsən.

Səndən uzaq yeni həyat, səndən uzaq inqılab,

Yeni coşqun nəğmələrə sən etməzsən əsla tab.

Bir zövq almaz bu cəmiyyət ölgün ağlar səşindən”...⁷

Mikayıl Müşfiq “Çal tar” demiştir, “Çal tar! Sesinden en latif şiirler dinleyeyim...”:

“Oxu, tar, oxu tar!..

Səşindən ən lətif şeirlər dinləyim.

Oxu, tar, bir qadar!..

Nəğməni su kimi alışan ruhuma çiləyim.

Oxu, tar!

Səni kim unutar?

Ey geniş kütlənin acısı, şərbəti,

⁷ G. Hüseynoğlu, a.g.e., s. 10.

Alovlı sənəti''⁸

“Tar” şiiri, tarın sesinde halkının dertlerini işiten vatanperver şairin sanatkârane cesaretine işaret etmesi bakımından da oldukça önemli bir başyapıttır:

“Çoxları üzünə durdular,

Könlünü qırdılar,

Nə deyim o yekəbaşlara?!

Çaldılar ruhunu daşlara.

Üstündən bir qara yel kimi əsdilər,

Səsini kəsdilər.

Daşlandı çəkənlər nazını,

Beləcə qırdılar aşığın sazını.

Sən xalqa “gül!” dedin,

“Ey qüssə, öl!” dedin”.⁹

“Oxu tar!” haykırışı, Müşfiq’in yurtsever her Türk’ün kalbini titreten feryadıdır. Memleketin ve memlekete ait değerlerin nasıl sahiplenileceğini gösteren acı bir feryattır:

“Oxu, tar! Mən səndə

İstənən havanı çala da bilərəm.

Mən səndən bugünün zövqünü

Ala da bilərəm.

Sən bu gün silahsan əlimdə,

Səni mən hansı bir hədəfə

⁸ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 10.

⁹ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 123-124.

İstəsəm, çevirə bilərəm,

Qəlblərdə gizlənən keçmiş

Bir yeni nəğmənin əlilə

Devirə bilərəm!

Oxu, tar!

Fabrikdə, zavodda,

Traktor başında.

Bu saat qarşında

Nə qədər adam var!

Utanma, oxu, tar!’’¹⁰

“Sındırılan Saz” şiirində de bu kez aynı edebî kuvvetle kırılan sazın niteliklerinden bahsetmiş; tellerinin yürek telleri olduğunu, milleti hem ağlattığını hem güldürdüğünü, hastaların sesinden can bulduğunu dile getirmiştir:

‘‘Ürək telləridir onun telləri,

Güldürən, ağladan odur elləri.

Xəstələr can bulur onun səsindən,

Bir şafəq süzülüb hər nəğməsindən.

Qaranlıq ruhları işıqlandırır,

Hər söniük baxışda bir od yandırır’’...¹¹

Şiirin “epiloq” bölümünde ise bu kez sesini daha da yükseltmiş, sazın tahkir edilen bir medeniyet olduğunu ifade ederek itirazını yükseltmiştir:

‘‘Mənim saz dediyim o deyil fəqət,

O, təhqir olunan bir mədəniyyət..’’¹²

¹⁰ G. Hüseyinoglu, *a.g.e.*, s. 124-125.

¹¹ G. Hüseyinoglu, *a.g.e.*, s. 293.

Müşfiq; bütün hayatını memleketinin gelişmesine ve ilerlemesine harcamış, sanatsal yeteneğinden bu amaç doğrultusunda faydalanmıştır. Halkına bağlanmış, kıymet verdiği toprakları yabancı çizmelerin çiğnemesine katlanamamış, döneminin aydını vasfıyla vatanının bağımsızlığı yararına çabalamıştır. *Bir vatansever olarak yurdunun kalkınması, halkının saadete kavuşması uğrunda sanatını vasıta olarak kullanmak istemiştir.*¹³ “Ölkəm” şiirinde de ülkesi Azerbaycan’ı âdeta arzu ettiği şekilde anlatmıştır:

‘‘Baxdım ki, duman görməz yüksəkləri billuri,

İnsanları matəmsiz, istəkləri billuri,

Dağlar, ovalar gülşən, hər bir yeri billuri,

Hər şey gülüyor gördüm, pək şad olan ölkəmdə.

Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə. ’’¹⁴

Mikayıl Müşfiq, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nde bağımsızlığın lezzetini tatmıştır bir kere. Ölçsüz bir sevgiyle bağlı olduğu ülkesini yine öyle bağımsız görmeyi dilemiştir. Bağımsızlığına doyamadığı Azerbaycan’ı her daim özgür ve mamur düşleyen, o günleri derinden özleyen şair; hislerini bu münasebetle mısralara da işlemiştir:

‘‘Dünyamızı seyr etdim min dürlü həvəslərlə,

Gördüm coşuyor dillər pək nəşəli səslərlə,

Baxdım doludur yarlar şən qəlbili kəslərlə,

Pək şad olaraq güldüm abad olan ölkəmdə.

Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə’’¹⁵

¹² G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 296.

¹³ Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 354.

¹⁴ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁵ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

Onun bu dilekleri ise ancak üzerinden yarım asır geçtikten sonra gerçek olacak, “Könlümün Dedikleri” isimli şiirinde dile getirdiği üzere gönlü dediklerinde yanılmayacaktır:

‘Mənim könlüm deyir ki,

Hələ bunlar nədir ki...

Böyük günlər, şanlı günlər, şən günlər,

Yoluna düşən günlər

Hələ qarşımızdadır!’¹⁶

Mikayıl Müşfiq; sanatkârlığı ile millî bilince simge, sanatı ile de genç kuşaklarda vatanseverliğin terbiyesine muktedir olmuştur. *Nikbin şairdir; hiçbir zorluk karşısında yılmaz, zulümden, esaretten nefret eder, gençlere vatan, millet yolunda yorulmadan çalışmayı tavsiye eder, yol gösterir.*¹⁷ “Azadlıq Dastanı” adlı şiirinde bağımsızlık üzerine kaleme aldığı aşağıdaki satırlarından da gençlerde heyecan ve coşku uyandırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır:

‘Ey pərvasız qələm, ey azad ilham,

Siz mənim işimə çəkin sərəncam.

Durun bu yüksəliş inadınızda,

Uçurun fikrimi qanadınızda.

Azadlıq dünyanın dərin ruhudur,

Azadlıq sənətin, şerin ruhudur.

Bu sözlə qaplamış hər yeri şadlıq,

Dar gəlmiş çoxuna geniş azadlıq.

Azaddır hər günəş nur saçmasında,

Şaşqın bir yolçuya yol açmasında.

¹⁶ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁷ Y. Akpınar, *a.g.e.*, s. 355.

*Azaddır, baxınız, bütün fələklər,
Buludlar, dalğalar, quşlar, küləklər.
Azaddır əbədi hərəkət, azad,
Bir qanun əlində təbiət azad''.*¹⁸

Yine aynı şiirin ilerleyen mısralarında çarpıcı benzetmeler yapılmış; uykusuz bir beyin ile susuz bir pınar, çalgısız eğlence ile dumansız ocak, yelkensis bir gemi ile ruhsuz bir ceset, bağımsızlığa yabancı kalan yani özgürlüğü yolunda savaşmayan millet ile eşit sayılmıştır:

*“Yuxusuz bir beyin-susuz bir bulaq,
Çalgısız əyləncə-tüstüsüz ocaq,
Yelkənsiz bir gəmi-ruhsuz bir cəsəd,
Budur azadlığa yabançı millət''.*¹⁹

“Yenə O Bağ Olaydı” şiirine gizlediği dört dizesi de hür yaşamak isteyen, bağımsız ülkesinde daha sevinçli, neşeli ve mutlu olacağını, dünyadan tat alacağını söyleyen şairi ele vermiş; Türk Dünyası’ndaki katliam girdabının içerisine sürüklemiştir:

*“Vaxtilə bir kölgə tək hür yaşamaq istəyən
Bu insan oğlu bilsən
Azadlıq ölkəsində daha şad olacaqdır,
Dünya dad alacaqdır''.*²⁰

¹⁸ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 192.

¹⁹ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 200.

²⁰ G. Hüseynoğlu, *a.g.e.*, s. 179.

Sonuç

Şair, şiiriyle dertleştiği “Şerim” şiirinde herkesin bildiği üzere hayatın sonunun ölüm, dünyanın değişeceği gerçeğinin yaman zulüm, “gülünc oyun” tabiriyle tanımladığı “korkunç son”un belli olduğunu, yarın onu ve gün yüzüne çıkmamış nice şiirini beklediğini belirtmiştir. Sonunda ise şiirinin de kendisi gibi ölmesini fakat mezarının yürekler olmasını temenni etmiştir.

Müşfiq, hemen her konuda şiir vücuda getirmeyi, yazma ve söyleme kabiliyetiyle geniş kitleleri etkilemeyi başarmış bir sanatçıdır. Azerbaycan’da nesiller, onun şiirlerini ezbere okumaktadır. Yirmili yaşlarının sonunu gördükten sonra daha fazla vefa etmeyen kısa süreli ömrüne uzun soluklu hatta ölümsüz ve asla unutulmayacak eserler sığdırmıştır. *Azerbaycan’ın büyük şairlerinden Səməd Vurğun, Müşfiq için “...Beni geçse geçse Müşfiq geçer” diyerek Müşfiq’in sanatını ortaya koymuştur.*²¹

Mikayıl Müşfiq; vatanına ve vatanının değerlerine bağlılığını yansıttığı şiirlerinden dolayı Stalin’in fermanıyla *Bakü’nün hapisanesiyle ünlü Bayıl semtinde kurşuna dizilmiş*,²² tıpkı Türk topluluklarındaki diğer vatansever şairler gibi haksızca katledilmiştir. “*Günden güne bu güzelleşen ışıklı dünyadan, dosttan, aşınadan, göklerin lacivert eteklerinde giden bu kavgadan, uzaktan uzağa ham gümüş gibi ağaran sahradan, bu ince manadan, dumanlı dağlardan, kekliklerden, ayna pınarlardan, bülbüllerden, çiçekli bağlardan, bu temaşadan, hayat dedikleri bu keşmekeşten, geceden, gündüzden, aydan, güneşten, bu engin fezadan, şiirden, hülyadan, semadan, mihriban sevgiliden, saçı leyladan, gönülden, sevdadan, bahardan, hünerden el çekmeye*” mecbur edilmiştir. Müşfiq, bugün bir mezara sahip değildir. Fakat Türk insanı ona tüm müşfikliğiyle yüreğinde yer vermiştir, milletinin sevgisinde azatlığa ermiştir. Onu kim unuttur?..

²¹ Fethi Gedikli ve Yusuf Gedikli, *Çağdaş Azeri Şiiri Antolojisi*, Burçak Yayınları, İstanbul 1983, s. 64.

²² Yaşar Qarayev ve diğerleri, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 5- Azerbaycan XX. Yüzyıl Yakın Dönem Türk Edebiyatı (1920’den Günümüze Kadar)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 13.

Kaynaklar

- AKPINAR, Y., *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.
- GEDİKLİ, F. ve GEDİKLİ, Y., *Çağdaş Azerî Şiiri Antolojisi*, Burçak Yayınları, İstanbul 1983.
- HÜSEYNOĞLU, G., *Mikayıl Müşfiq Seçilmiş Əsərləri*, Avrasiya Press Nəşriyyatı, Bakı 2008.
- HÜSEYNOĞLU, G., *Mikayıl Müşfiq Seçilmiş Əsərləri*, Şərq-Qərb Nəşriyyatı, Bakı 2004.
- HÜSEYNOĞLU, G., *Mikayıl Müşfiq*, Işıq Nəşriyyatı, Bakı 1999.
- KARAKAŞ, Ş., “20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 5, Güz: 279-317, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- QARAYEV, Y., *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 5 - Azərbaycan XX. Yüzyıl Yakın Dönem Türk Edebiyatı (1920'den Günümüze Kadar)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.